

Prawnomiędzynarodowe aspekty samoobrony

1. 1. Pojęcie samoobrony w prawie międzynarodowym

Pojęcie samoobrony ma swoje źródło w naturalnym prawie każdego człowieka do odparcia niebezpieczeństw grożących jego życiu i mieniu. Dotyczy to poszczególnych jednostek, ale także społeczności zorganizowanej w systemie lokalnym, państwowym i międzynarodowym.

W prawie międzynarodowym samoobronę traktuje się jako instytucję prawa pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, uznającego prawo państwa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony. Według „Małej encyklopedii prawa” samoobrona określana jest jako odparcie agresji przy pomocy wszystkich stojących do dyspozycji i dozwolonych przez prawo międzynarodowe środków [1]. Podobną definicję podaje „Leksykon wiedzy wojskowej” [2]. „Mała encyklopedia wojskowa” dodaje, że prawo do samoobrony wynika z zasady suwerenności narodowej i państwowej

[3]

. Przez samoobronę, stwierdza Wł. Czapliński, początkowo rozumiano uprawnienie każdego państwa do ochrony swych różnorodnych interesów i dopiero Karta NZ nadała temu pojęciu właściwy sens, jako prawo do samoobrony w odpowiedzi na bezpośredni atak zbrojny

[4]

. Warunkami legalności wszelkiej samoobrony zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej jest konieczność i proporcjonalność. Potwierdził to MTS w sprawie Nikaragui w 1986 r. oraz w opinii doradczej w sprawie legalności użycia broni jądrowej. Tak więc samoobrona dozwolona jest tylko w przypadku agresji zbrojnej i nie wszystkie okoliczności użycia siły zbrojnej równoznaczne są ze zbrojną napaścią

[5]

Zachodzi więc wyraźny związek między agresją a samoobroną. Działanie stanowiące agresję uzasadnia prawo do samoobrony, także przy użyciu sił zbrojnych, co stanowi działanie legalne. Ponadto, zgodnie z art. 51 Karty NZ, prawo do samoobrony zbiorowej oznacza także, że wolno

przyjść z pomocą państwu, które ma i wykonuje uprawnienie do samoobrony indywidualnej [6] .

W czasie II wojny światowej w Polsce, pod okupacją niemiecką i sowiecką samoobrona ogarnęła szeroki krąg społeczeństwa i nabrała charakteru zorganizowanej akcji, która dotyczyła takich przedsięwzięć jak pomoc jeńcom wojennym, rannym, chorym, działalność charytatywna rozumiana jako pomoc ofiarom wojny i ich rodzinom. W ramach samoobrony prowadzono także pomoc prześladowanym Żydom (m. in. pomoc zbrojna w czasie powstania w getcie warszawskim) oraz wysiedlonym mieszkańcom z Zamojszczyzny i Warszawy. Szczególną formą samoobrony były akcje zbrojne zorganizowanego zbrojnego ruchu oporu, jako obrona przed wysiedleniem, oraz samoobrona mieszkańców wschodniej Polski, m.in. Wołynia przed zbrojnymi napadami nacjonalistów ukraińskich [7] .

Samoobrona może także być również formą obrony narodowej, polegającej na organizowaniu się obywateli do walki zbrojnej z agresorem [8] . Wtedy powinna ona przybrać formę zorganizowanej struktury zbrojnego ruchu oporu, który jest w stanie przeciwstawić się zbrojnej napaści z zewnątrz oraz ewentualnie prowadzić walkę z nieprzyjacielem w warunkach okupacji. Forma takiej samoobrony jest zgodna z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych.

Od czasów starożytnych aż do przełomu XIX -XX wieku, o czym była mowa, powszechnie panował pogląd, że prawo wszczynania i prowadzenia wojny należy do suwerennych uprawnień każdego państwa. Prawo do wojny (*ius ad bellum*) było na ogół poddawane ocenie moralnej, natomiast w aspekcie prawnym oceniano jedynie, czy nastąpiło wypowiedzenie wojny zgodnie z prawem zwyczajowym, jako powód do prowadzenia wojny (*ius in bello*)

)

[9]

Rozwój prawa traktatowego prowadził do ustanowienia przepisów prawnych, które nie wyeliminowały wojny, ale zalecały pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych. W czasie I konferencji pokojowej w Hadze w 1899 r., powołano Stały Trybunał Rozjemczy, którego celem było pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych [10] . Podczas II konferencji pokojowej w Hadze w 1907 r. przyjęto trzynastą konwencję, ale tylko jedna mówiła o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych [11]

. I konwencja, bo o niej mowa, ustaliła metody pokojowego załatwiania sporów poprzez dobre usługi, pośrednictwo, międzynarodowe komisje badań, arbitraż i sądownictwo

międzynarodowe.

Ograniczenie użycia siły w stosunkach międzynarodowych dostrzec należy także w II konwencji [12]. Natomiast III konwencja określa wprost, jakie czynności należy podjąć, wszczynając wojnę [13]. W konwencjach haskich nie ma przepisów potępiających wojnę [14].

Okres międzywojenny charakteryzował się dążeniem społeczności międzynarodowej do przeciwstawienia się agresji, inwazji i obcej okupacji. W tym celu tworzono normy prawa międzynarodowego mającego być przeszkodą dla potencjalnego agresora. Można z tego okresu wymienić kilka aktów prawnych potępiających wojnę, agresję i dających podstawy do przeciwdziałania nim. Można także zaobserwować próbę tworzenia zorganizowanej samoobrony przez państwa zagrożone agresją

1. 2. Pakt Ligi Narodów

Podpisany 28 czerwca 1919 r. Pakt Ligi Narodów, część składowa Traktatu Wersalskiego, stawiał sobie za cel utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa oraz sprzyjanie rozwojowi i współpracy między narodami [15]. Artykuł 10 Paktu stanowi: *Członkowie Ligi zobowiązują się szanować i utrzymywać przeciwko wszelkiej napaści zewnętrznej całość terytorialną i obecną niezależność polityczną wszystkich członków Ligi. W razie napaści, jej groźby lub niebezpieczeństwa Rada* (Ligi - przyp. MG)

wskaże środki, jak zapewnić

wykonanie niniejszego zobowiązania.

Natomiast art. 11 upoważniał, Ligę do podejmowania wszelkich środków mogących skutecznie zapewnić pokój między narodami. W art. 16 przewidziano zbrojną odpowiedź na działania agresora. Należało bowiem uznać, że zaistniała

de facto

wojna przeciwko wszystkim członkom LN, co powinno prowadzić do zastosowania sankcji zbiorowych i powołania sił zbrojnych Ligi do zwalczania agresji. Jak stwierdza W. Czapliński

twórcom Paktu LN

prawo do samoobrony

wydawało się tak oczywiste, że nie zamieścili go w jego treści

[\[16\]](#)

Były to pierwsze próby zorganizowania systemu międzynarodowej samoobrony w celu poszanowania niezawisłości i integralności państw. Powszechnie wiadomo, że skończyły się one niepowodzeniem, czego przykładem była bezskuteczność poczynań Ligi, zmierzających do skłonienia Japonii do rezygnacji z agresji na Chiny na początku lat 30., a Włoch z agresji na Abisynię w latach 1935-1935. Liga w ogóle nie zajęła się kwestią napaści Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 r. Fakty te, jak i późniejsze działania agresywne Niemiec, w sposób jednoznaczny wykazały, że system bezpieczeństwa zbiorowego, oparty na Pakcie LN, poniósł całkowite fiasko. Jednak doświadczenia zebrane w toku funkcjonowania Ligi starano się wykorzystać przy tworzeniu ONZ.

W 1927 r. rząd polski wysunął na forum Zgromadzenia Ligi Narodów projekt rezolucji głoszącej zakaz wojny agresywnej, wraz z powszechnym zobowiązaniem do wzajemnej pomocy na wypadek agresji. Rezolucja została przyjęta w następującej wersji: *wojna agresywna nie powinna służyć jako środek rozstrzygania sporów między państwami i dlatego stanowi ona przestępstwo międzynarodowe.*

Rezolucja stwierdza też, że

“wszelka wojna agresywna jest i pozostaje zakazana

[\[17\]](#)

. 18 lutego 1928 r. na konferencji międzyamerykańskiej w Hawanie potępiono wojnę agresywną, uznając w rezolucji VI taką wojnę za przestępstwo przeciwko ludzkości

[\[18\]](#)

. Ponadto 26 września 1928 r. na konferencji w Genewie uchwalony został Akt Generalny w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych, który nawiązywał do postanowień Ligi Narodów

[\[19\]](#)

1. 3. Pakt Brianda-Kellogga

Pierwsze stanowcze potępienie wojny jako sposobu załatwiania sporów międzynarodowych zostało sformułowane w Pakcie Brianda-Kellogga (zwanym również Paktem przeciwwojennym lub paktem paryskim), zawartym w Paryżu 27 sierpnia 1928 r. z inicjatywy francuskiego ministra spraw zagranicznych Aristide Brianda i sekretarza stanu USA Franka B. Kellogga. Pakt składa się zaledwie z 3 artykułów i wstępu [20]. Artykuł 1 stanowi: *Wysokie Umawiające się strony oświadczają uroczyście w imieniu swoich ludów, że potępiają uciekanie się do wojny celem załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekają się jej jako narzędzia polityki narodowej w swych wzajemnych stosunkach.*

Obowiązek pokojowego załatwiania wszystkich sporów i konfliktów, bez względu na ich naturę lub pochodzenie, nakazuje art. 2.

Traktat paryski z 1928 r. uznał więc wojnę za sprzeczną z prawem międzynarodowym, tym samym została ustanowiona podstawowa norma prawa przeciwwojennego - zakaz wojny agresywnej. Państwa na zawsze wyrzekły się wojny, jako narzędzia polityki państwowej między nimi. Według L. Ehrlicha z paktu wynika prawnie nie tylko zakaz uciekania się do wojny, ale i prawo do samoobrony oraz obrony paktu *w razie złamania paktu przez kontrahenta wobec trzeciego kontrahenta* [21].

Na podstawie postanowień Paktu T. Leśko określił szerokie ramy dla działalności państwa w ramach samoobrony:

- 1) samoobrona przed agresją jest wojną legalnie dozwoloną,
- 2) zbiorowa akcja zbrojna przeciwko aktowi agresji jest legalną samoobroną,
- 3) samoobrona może być prowadzona zarówno przez regularne siły zbrojne, jak i przez oddziały nieregularne,
- 4) przystąpienie do wojny po stronie zaatakowanej przez agresora przeciwko agresorowi jest prowadzeniem wojny legalnej [22].

Uzupełnieniem tych tez są zasady, które wypływają z konwencji definiującej pojęcie agresora i

wojny agresywnej [23]. Każde wystąpienie zbrojne po stronie napadniętej przez agresora stanowi działanie obronne przed agresją, jest prawnie dozwolone. Postanowienia określające agresora nie dotyczą wojen narodowowyzwoleńczych ani wojen antykolonialnych, które są wyrazem dążeń ludów do samostanowienia. W tym wypadku wedle współczesnych zasad prawnych realizowane jest prawo zbrojnego ruchu oporu i powstańców do wyzwolenia ojczyzny, jako realizacja prawa do samostanowienia [24].

Ustanowiony przez Pakt Brianda-Kellogga zakaz wojny agresywnej został następnie przyjęty przez Kartę NZ i uważany jest powszechnie za obowiązującą normę prawa przeciwojennego oraz stosunków międzynarodowych.

1. 4. Zakaz agresji w aktach prawa międzynarodowego po II wojnie światowej

Historycy XX wieku wymieniają od 130 do 200 konfliktów zbrojnych, jakie miały miejsce po 1945 r., w zależności od kryteriów, co należy uważać za konflikt zbrojny, a co za krótkotrwałe zamieszki i incydenty. Według niektórych po 1945 r. było tylko 16 dni, w których nigdzie na świecie nie prowadzono działań wojennych.

Nie zmienia to jednak faktu, że potwierdzenie obowiązywania powszechnego zakazu agresji sformułowane zostało w art. 1 ust. 1 i art. 2 Karty NZ. Zagadnieniu temu poświęcony jest także rozdział VII Karty [25]. Karta NZ ma wyjątkowe znaczenie, gdyż jest nie tylko statutem organizacji ponadnarodowej, ale także swego rodzaju *konstytucją całej społeczności międzynarodowej*

j

[26]

. Jest to podstawowy akt prawny regulujący organizację pokoju międzynarodowego i bezpieczeństwa po drugiej wojnie światowej. Zgodnie z art. 2 pkt 4 Karty wszyscy członkowie ONZ powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej drugiego państwa, bądź w inny sposób niezgodny z celami ONZ.

Normy prawne zawarte w Karcie NZ rozwija Deklaracja zasad prawa międzynarodowego,

przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą NZ, przyjęta przez ZO ONZ 24 października 1970 r. [27]. W dokumencie tym członkowie ONZ zadeklarowali, iż we wzajemnych stosunkach będą przestrzegali ustanowionych zasad prawa międzynarodowego. Zasady te stanowią podstawę stosunków międzynarodowych, na których opiera się współczesne prawo międzynarodowe. Są to :

1) powstrzymanie się od groźby lub użycia siły przeciwko integralności lub niepodległości jakiegokolwiek państwa. Członkowie ONZ podkreślili, że wojna stanowiąca agresję jest zbrodnią przeciw pokojowi i powoduje odpowiedzialność na podstawie prawa międzynarodowego [28].

2) pokojowe załatwianie sporów,

3) niemieszanie się w wewnętrzne sprawy innego państwa,

4) współdziałanie zgodnie z Kartą NZ,

5) równouprawnienie i samostanowienie ludów,

6) suwerenna równość państw,

7) wypełnianie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z Karty NZ, na powszechnie uznanych zasadach i regułach prawa międzynarodowego [29].

Wymienione zasady prawa międzynarodowego dostrzec można także w Deklaracji ZO ONZ z 14 grudnia 1960 r. o przyznaniu niepodległości krajom i narodom kolonialnym. W art. 1 stwierdza się że: *uciskanie narodów przez obce państwa, ich panowanie i wyzysk stanowią zaprzeczenie podstawowych praw człowieka, są sprzeczne z Kartą ONZ i stanowią przeszkodę na drodze do zapewnienia pokoju i współpracy na całym świecie.* Artykuł 4 Deklaracji zabrania stosowania wszelkich akcji zbrojnych i kroków represyjnych, które są

wymierzone przeciwko narodom zależnym, by uniemożliwić im realizowanie prawa do całkowitej niepodległości w warunkach pokoju i wolności

[30]

. Podjęcie więc walki zbrojnej o niepodległość nie jest w prawie międzynarodowym zakazane. Uważa się, że jest to akt samoobrony, który wynika z zasady samostanowienia narodów.

Potwierdzenie zasad Deklaracji prawa międzynarodowego oraz ich uzupełnienie znalazło się w Akcie Końcowym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, podpisanym 1 sierpnia 1975 r. przez wszystkie ówczesne kraje europejskie oraz USA i Kanadę [31]. Dokument ten zawiera dziesięć ustalonych zasad, przy czym powtórzono wszystkie, które zostały ujęte w Deklaracji z 24 października 1970 r., w innej kolejności. Ponadto zasadę wymienioną w pkt 1 Deklaracji uznano za dwie odrębne i dodano jeszcze dwie, a mianowicie: a) nienaruszalność granic,

b) poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności.

Według Aktu Końcowego wszystkie zasady mają jednakowe znaczenie i każda z nich winna być interpretowana z uwzględnieniem pozostałych. Nawiązując do Karty NZ i Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, Akt Końcowy KBWE deklaruje powstrzymanie się państw-sygnatariuszy od wszelkich działań przeciwko integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub jedności któregokolwiek z państw uczestniczących, a w szczególności od wszelkich działań stanowiących groźbę użycia siły. Zasada IV Aktu Końcowego KBWE potwierdza wolę nieuczestniczenia w okupacji wojskowej cudzego terytorium:

Państwa uczestniczące będą także powstrzymywać się od czynienia terytorium któregokolwiek z nich przedmiotem okupacji wojskowej lub innych bezpośrednich lub pośrednich środków przymusu, podejmowanych wbrew prawu międzynarodowemu(...). Żadna taka okupacja lub nabycie nie będą uznane za legalne

[32]

W komentarzach po uchwaleniu Aktu Końcowego podkreślano, że choć nie jest on wielostronną umową międzynarodową i ma charakter raczej wielostronnego oświadczenia, zawierającego zobowiązania moralno-polityczne, zasady sformułowane w Deklaracji są wiążące z punktu widzenia prawa międzynarodowego [33]. Były to prorocze słowa, ponieważ przyszłość pokazała, że Akt Końcowy stał się synonimem głębokich zmian w powojennej Europie. Przyczynił się on także do ewolucji prawa międzynarodowego w duchu humanitaryzmu, poszanowania suwerenności, równouprawnienia i niezawisłości państw.

Pełną akceptację dla tak postawionych i realizowanych zasad Deklaracji NZ i Aktu Końcowego KBWE wyraża Paryska Karta dla Nowej Europy, która odwołując się do Karty NZ, stwierdza, że *niewykonanie zobowiązań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego*

. W innym miejscu znajdziemy potwierdzenie wiążącej mocy dziesięciu zasad i zdecydowaną wolę wprowadzenia ich w życie, ponieważ *tworzą one podstawę naszych stosunków*

[\[34\]](#)

Stanowcze przesłania przeciwko agresji i okupacji wypływają także z międzynarodowych aktów prawnych dotyczących ochrony praw człowieka. We wstępie do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. czytamy, że *brak poszanowania i pogarda dla praw człowieka doprowadziły do aktów barbarzyństwa*

. Jest to zdecydowane wypowiedzenie się przeciwko wszelkiej przemocy, co dodatkowo podkreśla inny akapit wstępu:

jest istotne, aby prawa człowieka były chronione przez przepisy prawa, tak aby człowiek nie musiał, doprowadzony do ostateczności, uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi

[\[35\]](#)

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. w art. 1. prawo do wolności i niepodległości określił słowami: *wszystkie narody mają prawo do samostanowienia* [\[36\]](#) . Jest to istotne wskazanie, że Pakt aprobeje walkę narodów przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim

1. 5. Prawo do zbrojnej samoobrony indywidualnej i zbiorowej

Zgodnie z normami prawa międzynarodowego wojna została usunięta ze sfery stosunków międzynarodowych, jako dozwolony środek załatwiania sporów, a prawo wojny i pokoju stało się prawem pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Nie oznacza to, że podjęcie działań zbrojnych przez państwo w celu realizacji prawa do samoobrony jest prawnie niedopuszczalne i nieuzasadnione. Obowiązujący w prawie międzynarodowym bezwzględny zakaz agresji, na którym zbudowany jest system ONZ dopuszcza w rozdziale VII Karty NZ akty zbrojnej samoobrony w razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktów agresji. Art. 51 Karty NZ stanowi, iż : *Żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza naturalnego prawa każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki konieczne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony powinny być natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie powinny naruszać wynikającej z niniejszej Karty kompetencji i odpowiedzialności Rady do podjęcia w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną do utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa*

Określając charakter prawa do samoobrony, Karta używa terminu *naturalne prawo*, co oznacza, że państwo ma niezbywalne prawo użycia siły w obronie własnej w razie dokonania na nie napaści zbrojnej. Karta NZ potwierdza więc tę naturalną zasadę mającą swoje głębokie uzasadnienie historyczne i psychologiczne. Karta uznaje prawo państw do utrzymywania przez nie odpowiedniego potencjału obronnego i przygotowania się do samoobrony na wypadek agresji. Prawo do indywidualnej i zbiorowej obrony zostało powtórzone także przez budapeszteński Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa, gdzie stwierdzono, że jest to *niezbywalne prawo*

,
tak jak je uznaje Karta NZ

[\[37\]](#)

Podejmując rozważania o samoobronie indywidualnej czy też zbiorowej, należy widzieć to w kontekście obowiązującej definicji agresji (rezolucja nr 3314/XXIX w sprawie definicji agresji). Przesłanką do użycia siły w samoobronie będzie zgodnie z art. 3 lit. a rezolucji *inwazja lub atak sił zbrojnych jednego państwa na terytorium innego państwa, albo wszelka okupacja wojskowa, nawet czasowa, będąca wynikiem takiej inwazji lub ataku, lub też jakakolwiek aneksja terytorium lub części terytorium innego państwa przy użyciu siły*

[\[38\]](#)

. Zgodnie z art. 39 Karty NZ to RB podejmuje decyzję kwalifikującą działanie państwa jako agresję. Jak twierdzi Czapliński, nie jest jasno sprecyzowane, czy decyzja ta podlega weryfikacji przez społeczność międzynarodową

[\[39\]](#)

. Prawo do samoobrony zgodnie z intencją społeczności międzynarodowej nie powinno być niczym ograniczone i każde państwo może w razie konieczności w tej kwestii samodzielnie podejmować decyzję. Stwierdził to już Kellogg w czasie negocjacji nad paktem paryskim w nocy z 23 kwietnia 1928 r.

[40]

. Tak więc Karta NZ nie dopuszcza powoływania się na prawo do samoobrony w wypadkach agresji pośredniej, np. ekonomicznej. Według autorów polskich światło art. 51 Karty NZ niedopuszczalne są koncepcje

wojny prewencyjnej

czy

prewencyjnej obrony

[41]

Ponadto art. 51 Karty NZ stawia warunek, iż na prawo do samoobrony można powoływać się tylko dopóty, dopóki nie podejmie decyzji RB, która powinna być niezwłocznie zawiadomiona o napaści. Typowa reakcja RB ONZ to wezwanie do zaprzestania działań wojennych przez strony konfliktu. Praktyka ta jest coraz częściej krytykowana jako mało skuteczna. Mimo to w Kodeksie postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa z 1994 r. mówi się także o *konsultacji z każdym państwem poszukującym pomocy w realizacji indywidualnej lub zbiorowej samoobrony*. To jednak państwa w trakcie zagrożenia mają wspólnie określić, jakich działań wymagać będzie *obrona wspólnych im wartości*

[42]

Należy stwierdzić, że decyzje RB zazwyczaj nie przynoszą skutków przewidzianych w Karcie NZ i państwo napadnięte musi przeciwstawić się agresorowi przez okres o wiele dłuższy niż to wynika z art. 51. Zbrojna napaść dość często przeradza się w długotrwały konflikt międzypaństwowy i prowadzi niejednokrotnie do okupacji wojennej napadniętego państwa.

Należy sądzić, że w przyszłości wprowadzone będą mechanizmy skutecznych sankcji międzynarodowych, które doprowadzą do zablokowania działań agresora zarówno w płaszczyźnie politycznej, jak i wojskowej. We wstępnej fazie państwo napadnięte zwykle samo musi przeciwstawić się agresji. Jedną z form takiego przeciwstawienia się może być indywidualna samoobrona państwa, m. in. poprzez działania zbrojne wojsk regularnych i wojsk obrony terytorialnej oraz oddziałów nieregularnych, tj. zbrojnego ruchu oporu od momentu wtargnięcia agresora, jak również w czasie okupacji [43].

Do wymogów stawianych samoobronie przez prawo międzynarodowe należy zaliczyć także zasadę proporcjonalności co do ilości użytych środków. Muszą one być skierowane wyłącznie na odparcie ataku zbrojnego, a w związku z tym proporcjonalne do środków użytych przez agresora. Zgodnie z literą i duchem Karty naruszenie tej zasady prowadzić będzie do odpowiedzialności międzynarodowej, a w skrajnym przypadku, twierdzi Czaplński, *do uznania państwa przekraczającego granice działania w samoobronie za agresora*

[44]

. Według nie obowiązującej już koncepcji strategicznej Sojuszu Północnoatlantyckiego z 1991 r. odpowiednie proporcje sił to niezbędne minimum zabezpieczenia przed potencjalnymi zagrożeniami i zapobieganie jakiegokolwiek wojnie, a w przypadku dojścia do agresji -przywrócenie pokoju

[45]

Większość znawców prawa międzynarodowego - zdaniem Czaplńskiego - akceptuje wymóg proporcjonalności i zwraca uwagę na dwa aspekty tego zagadnienia: Po pierwsze, wykonanie prawa do samoobrony powinno być ograniczone terytorialnie do regionu, w którym nastąpiła agresja. Po drugie, przy ocenie samoobrony przez RB ONZ należy brać pod uwagę m.in. zakaz atakowania ludności cywilnej, zakaz stosowania broni zabronionych przez prawo międzynarodowe oraz zakaz atakowania obiektów wojskowych, jeżeli mogłoby to prowadzić do wielkich strat ludzkich i zniszczeń w infrastrukturze cywilnej w przypadku konfliktu na małą skalę

[46]

Istotnym zagadnieniem jest działalność grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych, które dokonują zbrojnych aktów przeciwko innemu państwu w stopniu dorównującym aktom inwazji. W takim przypadku prawo do samoobrony również w pełni istnieje, co wynika z powołanego art. 3 definicji agresji, która uznaje atak zbrojny partyzantów i oddziałów nieregularnych wspieranych przez jedno państwo przeciwko innemu państwu, za akt agresji.

Artykuł 7 definicji agresji podkreśla, że w żaden sposób definicja ta nie może naruszać wynikającego z Karty NZ prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości narodów pozbawionych siłą tego prawa, zwłaszcza narodów pod kolonialnymi i rasistowskimi reżimami lub innymi formami obcego panowania. Tak więc definicja agresji nie narusza prawa tychże narodów do walki o niepodległość.

Karta NZ uprawnia państwa do udzielenia sobie wzajemnej pomocy w razie napaści zbrojnej, tym samym upoważnia je do podejmowania odpowiednich kroków, których celem jest

przygotowanie wspólnej obrony na wypadek takiej napaści. W tym sensie prawo do samoobrony zbiorowej implikuje prawo przygotowania z góry zbiorowej obrony. Artykuł 52 Karty NZ zezwala na zawieranie układów obronnych, dwustronnych i wielostronnych, jak też daje prawo powoływania organizacji regionalnych lub innych dla celów obronnych. Zasadę tę stanowczo potwierdza deklaracja szczytu budapeszteńskiego, opowiadając się za kompleksową koncepcją bezpieczeństwa i jego niepodzielnością, jak również zobowiązuje państwa do nierealizowania narodowych interesów bezpieczeństwa kosztem innych państw [\[47\]](#)

Od kilku lat jest to decydujący czynnik polskiej polityki zagranicznej, uwzględniany przy zawieraniu traktatów dotyczących bezpieczeństwa państwa.

1. 6. Samoobrona zbiorowa w traktatach dwustronnych RP

W procesie kształtowania się systemu samoobrony zbiorowej Rzeczypospolitej Polskiej po II wojnie światowej można wyróżnić następujące etapy:

1) lata 1945-1955 - całkowite podporządkowanie systemu narodowego bezpieczeństwa bezpieczeństwu innego państwa,

2) lata 1955 – 1989 - *wspólna obrona i utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa w każdym przypadku* - art. 3 Układu o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej [\[48\]](#)

. Była to samoobrona kolektywna narzucona przez państwo silniejsze, co niepełnie było w zgodzie z Kartą NZ,

3) lata 1989-1991, kiedy to Polska funkcjonowała jeszcze w strukturach Układu Warszawskiego (do momentu jego rozwiązania [\[49\]](#)) i obowiązywał ją system obrony kolektywnej, co zresztą potwierdza opublikowana po raz pierwszy w historii powojennej Polski doktryna obronna [\[50\]](#)

4) lata 1989-1998, kiedy to Polska wchodzi w okres dwustronnych układów o przyjaznych stosunkach i współpracy z sąsiadami i z innymi krajami europejskimi. Jest to przykład realizowania suwerennej polityki państwa, które odzyskało niepodległość i w pełni może realizować postanowienia wynikające z Karty NZ,

5) od 4 kwietnia 1999 r. Polska stała się członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Analizując postanowienia dwustronnych układów, podpisanych przez Polskę, o przyjaznych stosunkach z sąsiadami. Szczególnym przypadkiem jest układ między Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną, który w art. 5 ust. 3 stanowi: *W razie zbrojnej napaści na jedną z Umawiających się Stron, Umawiające się Strony porozumieją się w sprawie możliwości udzielenia napadniętej Stronie pomocy stosownie do artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych oraz będą czynić wysiłki, aby konflikt został rozwiązany zgodnie z zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i dokumentami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*

[\[51\]](#)

. Po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 r. zawarty traktat został uznany za wiążący również w stosunkach Polski z Czechami i Słowacją

[\[52\]](#)

Postanowienia o udzieleniu pomocy napadniętej stronie stosownie do postanowień Karty NZ zawiera także układ Polski z Rumunią w art. 3 ust. 2 przewiduje on: *W razie zbrojnej napaści na jedną z Umawiających się Stron, niezależnie od konsultacji (...), Umawiające się Strony porozumieją się w sprawie możliwości udzielenia pomocy napadniętej stronie stosownie do artykułu 51 Karty NZ oraz dołożą wszelkich starań, aby konflikt został rozwiązany zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i dokumentami Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*

[\[53\]](#) .

Traktaty (umowy) zawarte z innymi krajami europejskimi przewidują wszechstronną pomoc i wzajemne konsultacje w rozwiązaniu konfliktu. Umowy dwustronne, a zwłaszcza ich treść, są istotne z punktu widzenia udzielenia pomocy wojskowej. Przytoczone zapisy umów z Czechami i Słowacją oraz Rumunią dają podstawy do tego, by sądzić, iż taka możliwość istniała. Inne umowy Polski z krajami sąsiednimi przewidują wzajemne gwarancje nieużycia siły i groźby użycia siły, a siły zbrojne mogą być wykorzystane tylko zgodnie z Kartą NZ, Aktem Końcowym KBWE, Paryską Kartą dla Nowej Europy i innymi dokumentami KBWE (OBWE). Jeśli powstała sytuacja polityczna zagraża pokojowi i bezpieczeństwu, strony konfliktu zobowiązane są do przeprowadzenia konsultacji i koordynacji działań w celu uregulowania zaistniałej sytuacji. Ponadto we wszystkich umowach sygnatariusze zobowiązali się do nieudzielenia poparcia

politycznego i militarnego sprawcy zbrojnej napaści [54].

1. 7. Samoobrona zbiorowa w ramach sojuszy

Prawo do samoobrony jest uznawane we wszystkich systemach prawnych i dotyczy ono także jej szczególnej formy jaką jest samoobrona zbiorowa w ramach sojuszu. Podobnie jak w przypadku samoobrony indywidualnej podstawę prawną daje wcześniej przytoczony artykuł 51 Karty NZ. W przypadku gdyby ten system zawiódł, istnieje możliwość odwołania się do organizacji regionalnych [55]. Artykuł 51 nie wskazuje warunków korzystania z prawa do samoobrony zbiorowej. Podobnie jak w przypadku samoobrony indywidualnej warunkiem koniecznym jest zaistnienie zbrojnej napaści. Po drugiej wojnie światowej w praktyce stosunków międzynarodowych zagadnienie samoobrony zbiorowej po raz pierwszy zostało ujęte w Akcie z Chapultepec z 5 marca 1945 r., a następnie sformalizowane w licznych umowach dwustronnych, wielostronnych oraz układach regionalnych.

Na kontynencie europejskim klasycznymi aktami prawa międzynarodowego, które przywołują prawo do samoobrony zbiorowej były: układ brukselski z 1948 r., traktat waszyngtoński z 1949 r. oraz Układ Warszawski z 1955 r. Układ Warszawski przewidywał udzielenie pomocy wojskowej w przypadku napaści na którekolwiek państwo członkowskie. Podobne zobowiązania na państwa- strony nakładał układ brukselski: *w przypadku gdyby jedna z Wysokich Umawiających się Stron stała się przedmiotem napaści zbrojnej w Europie pozostałe Strony udzielą jej, zgodnie z postanowieniami artykułu 51 Karty NZ, pomocy i poparcia wszystkimi będącymi w ich rozporządzeniu środkami - wojskowymi jak i innymi* (art. V)

[56]

. Traktat brukselski został zawarty na okres pięćdziesięciu lat. W 1998 r. zobowiązania w nim zawarte zostały przedłużone na czas nieokreślony. Działająca na podstawie traktatu Unia Zachodnioeuropejska przekazała swoje kompetencje wojskowe organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. Z kolei w 1999 r. sygnatariusze traktatu brukselskiego zgodzili się, żeby kompetencje UZE stopniowo przejmowała UE.

W przypadku Sojuszu Północnoatlantyckiego państwa potwierdziły swą wiarę w cele i zasady Karty NZ. Zdecydowanie zobowiązały się ochraniać wolność, wspólne dziedzictwo i cywilizację swych narodów, oparte na zasadach demokracji, wolności jednostki i rządów prawa. Celem

Sojuszu jest więc stabilizacja i dobrobyt na obszarze północnoatlantyckim, a państwa łączą swe wysiłki na rzecz zbiorowej obrony oraz zachowania pokoju. Członkowie Sojuszu zobowiązali się do załatwiania sporów za pomocą środków pokojowych, powstrzymania się od użycia siły lub groźby użycia w jakikolwiek sposób niezgodny z celami Karty NZ. Zadaniem Sojuszu jest także dążenie do rozwoju pokojowych i przyjaznych stosunków międzynarodowych. Sojusz zobowiązał się do popierania instytucji demokratycznych i przeciwdziałania konfliktom, których źródła mogą tkwić w polityce gospodarczej [\[57\]](#) .

Zobowiązanie do zbiorowej samoobrony jest zawarte w art. 5 traktatu waszyngtońskiego, w którym państwa zgodziły się, że zbrojna napaść na jedno lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim. Dlatego państwa członkowskie sojuszu zobowiązały się, że w ramach prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony udzielą pomocy stronie lub stronom będącym przedmiotem napaści. Państwa zobowiązane są do podjęcia natychmiastowej decyzji odnośnie do udzielenia samodzielnie lub w porozumieniu z innymi państwami odpowiednich działań, jakie uznają za konieczne. Wśród tych czynności wymienia się także użycie siły zbrojnej w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego [\[58\]](#) . Z zapisu tego wyraźnie wynika, że państwom został pozostawiony wybór rodzaju pomocy. Traktat nie przewiduje automatycznej i natychmiastowej pomocy militarnej.

Tendencją rozwoju NATO jest chęć i potrzeba wyjścia poza funkcję obrony zbiorowej. W kwietniu 1999 r. została przyjęta w Waszyngtonie koncepcja strategiczna sojuszu [\[59\]](#) , która jakkolwiek nie miała charakteru zobowiązania traktatowego, to jednak określała główne kierunki rozwoju wizji bezpieczeństwa w świecie podwubiegunowym. Mowa jest tam m.in. o *otwartych drzwiach*

, czyli sprzyjaniu dalszemu rozszerzaniu Sojuszu

[\[60\]](#)

, rozwoju partnerstwa NATO – Rosja i NATO – Ukraina, a także dalszemu kontynuowaniu Partnerstwa dla Pokoju.

Sojusz docenił także rozwój europejskich struktur w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Zwrócił uwagę na potrzebę powołania w ramach NATO Europejskiej tożsamości w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony (ESDI) [\[61\]](#) . Proces ten, zdaniem Sojuszu, będzie wymagał bliskiej współpracy pomiędzy NATO a europejskimi strukturami bezpieczeństwa

[\[62\]](#)

Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa została powołana na mocy traktatu z

Maastricht, podpisanego 7 lutego 1992 r. Traktat stanowi, że *wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa obejmuje wszelkie kwestie związane z bezpieczeństwem Unii, wyłącznie z ewentualnym określeniem wspólnej polityki obronnej, która z czasem może doprowadzić do wspólnej obronności* (art. J. 4, ust. 1)

[63]. Idea ta została rozwinięta przez traktaty: amsterdamski z 2 października 1997 r. (art.11 – 27)

[64]

, nicejski z 26 lutego 2001

[65]

r. oraz lizboński z 13 grudnia 2007 r.

[66]

Traktat lizboński wszedł w życie 1 grudnia 2009 r. Zniósł on system filarowy, jednak pozostawił WPZiB, wprowadzając w niej duże zmiany: zobowiązał wszystkie państwa do konsultowania się z pozostałymi w ramach Rady Europejskiej lub Rady UE przed podjęciem jakichkolwiek działań na arenie międzynarodowej lub zaciągnięciem wszelkich zobowiązań, które mogłyby wpłynąć na interesy Unii.

Traktat o UE z 13 grudnia 2007 r. ustanowił zbiorową samoobronę: w przypadku zbrojnej napaści na którekolwiek z państw UE, pozostałe mają obowiązek udzielenia pomocy i wsparcia przy zastosowaniu wszelkich dostępnych im środków, zgodnie z art. 51 Karty NZ (art. 42, ust. 7 traktatu o UE). Wymieniony przepis wprowadza automatyczny obowiązek udzielenia pomocy w ramach samoobrony zbiorowej. Należy zauważyć, że taki automatyzm, o czym była mowa nie wynika z art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Tak więc UE w swojej wizji w zakresie rozumienia Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony spogląda nadzwyczaj dalekosiężnie, m.in. chcąc zrekompensować niezbyt optymistyczną perspektywę wynikającą z krytykowanego art. 5 Traktatu waszyngtońskiego. Jednocześnie w traktacie o UE podkreśla się, że Unia szanuje wynikające z Traktatu Północnoatlantyckiego zobowiązania państw członkowskich, które uważają, że ich wspólna obrona jest wykonywana w ramach Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Widzimy więc, że UE nie jest jeszcze gotowa w sensie strategiczno-operacyjnym do stworzenia wspólnej unijnej obrony (z art. 42, ust. 2) [67]. Warto zaznaczyć, że traktat lizboński nadał Europejskiej Agencji Obrony prawne umocowanie w traktacie jako Agencja do spraw Rozwoju Zdolności Obronnych, Badań, Zakupów i Uzbrojenia. W ramach agencji utworzono specjalne grupy skupiające państwa członkowskie uczestniczące we wspólnych projektach, które zobowiązały się do stopniowej poprawy swoich zdolności wojskowych. Agencja zgodnie z art. 42, ust. 3 m.in. określiła wymogi operacyjne i wspiera środki ich realizacji, bierze udział w określaniu europejskiej polityki w zakresie możliwości wojskowych i uzbrojenia oraz wspomaga Radę w ocenie poprawy tych możliwości.

Potrzeba opracowania nowej koncepcji strategicznej NATO na miarę XXI wieku podyktowana była przede wszystkim zmianami zachodzącymi w przestrzeni międzynarodowej i pojawiającymi się w związku z tym nowymi wyzwaniami. Koncepcja strategiczna z 1999 r. w

sposób zrozumiały znajdowała tylko niewielkie odniesienie do zaistniałej sytuacji międzynarodowej.

Opracowanie nowej koncepcji strategicznej sojuszu powierzono zostało Sekretarzowi Generalnemu NATO w 2009 r., nałożone zostało na niego także zadanie utworzenia grupy ekspertów, która przygotować miała merytoryczne podstawy do opracowania tego dokumentu. Wyniki kilkumiesięcznych prac ekspertów zawarte zostały w opublikowanym 17 maja 2010 r. raporcie końcowym, zatytułowanym **NATO 2020: Zapewnione Bezpieczeństwo; Dynamiczne Zaangażowanie - Analiza i Rekomendacje Grupy Ekspertów na temat Nowej Koncepcji Strategicznej dla NATO** [\[68\]](#) .

Na szczycie NATO w Lizbonie, który miał miejsce 20 listopada 2010 r., przyjęto koncepcję strategiczną NATO na następną dekadę. Obejmuje ona, część dotycząca bezpośrednio sfery bezpieczeństwa, tj.: obronę zbiorową, zarządzanie sytuacjami kryzysowymi, proces konsultacji międzynarodowych oraz podejście do bezpieczeństwa w sposób kompleksowy, a więc nieograniczający się do sfery militarnej oraz część dotyczącą reform wewnętrznych NATO (organizację wojskową i jej strukturę, operacje sojusznicze i ich dowodzenie, reformę sojuszniczego dowództwa). Ważnym elementem nowej koncepcji strategicznej jest również transformacja systemu obrony oraz nowy etap kontroli zbrojeń [\[69\]](#) . Koncepcja strategiczna zwraca uwagę także na konieczność zmian, jakie powinny zajść w zaangażowaniu się NATO w Afganistanie, Kosowie, innych misjach wojskowych oraz działaniom przeciwdziałającym piractwu morskiemu. Na specjalne rozwiązania czekają stosunki z krajami, które nie są członkami sojuszu, obejmuje to różne grupy państw, położonych w różnych regionach

Warto podkreślić, że w sferze stosunków zewnętrznych NATO podkreśla znaczenie ewolucji kontaktów z Rosją, co można zrozumieć jako próbę tworzenia systemu kooperacyjnego bezpieczeństwa [\[70\]](#) .

Literatura uzupełniająca

Kukułka J. Traktaty sąsiedzkie Polski Odrodzonej, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998.

Kupiecki R., Siła i Solidarność. Strategia NATO 1949-1989, PISM, Warszawa 2009.

Świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej. Dylematy prawa i polityki, red. naukowa Jerzy Kranz, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2009, ss. 81-413.

[1] E. J. Osmańczyk, Encyklopedia spraw międzynarodowych i ONZ, PWN, Warszawa 1974, s. 812; Mała encyklopedia prawa, pod red. Z. Rybickiego, PWN, Warszawa 1980, s. 656 - 657. Podobnie określa samoobronę Słownik podstawowych terminów wojskowych, Sztab Generalny 815/77, s. 5. Trzeba dodać, że w Encyklopedii wojskowej z 1937 r. t. VII (pod red. O. Laskowskiego, s. 387) pojęcie samoobrona występuje jako działanie jednostki mające na celu odparcie bezpośredniego i bezprawnego zamachu na jakiegokolwiek dobro własne lub innej osoby - obrona konieczna (stan wyższej konieczności).

[2] Leksykon wiedzy wojskowej, MON, Warszawa 1979, s. 390.

[3] Mała encyklopedia wojskowa, MON, Warszawa 1971, t. III, s. 119. Natomiast Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, AON, Warszawa 2002, s. 124 termin samoobrona definiuje jako *element składowy obrony cywilnej, obejmujący kompleks przedsięwzięć mających na celu przygotowanie i prowadzenie prac związanych z ochroną ludności w czasie pokoju i w okresie wojny.*

[4] Wł. Czapliński, Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych, Agencja Scholar, Warszawa 1993, s. 48. Por. także Egzekwowanie prawa międzynarodowego przy użyciu siły zbrojnej, w: W. Czapliński, A. Wyrozumska, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 678-740.

[5] Zob. także J. Kranz, Między wojną a pokojem: świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej, w: Świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej. Dylematy prawa i polityki, red. naukowa Jerzy Kranz, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2009, s. 81-242.

[6] Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, San Francisco, 26 czerwca 1945 r. (DzU z 1947 r., nr 23, poz. 90, z póź. zm.).

[7] W. Jaroszyński, B. Kłembukowski, E. Tokarczuk, Łuny nad Huczwą i Bugiem. Walki oddziałów AK i BCh w Obwodzie Hrubieszowskim w latach 1939-1944, ŚZŻAK, Zamość 1992, s. 129-130; S., Jastrzębski, Ludobójstwo nacjonalistów Ukraińskich na Polakach na Lubelszczyźnie w latach 1939-1947, Wydawnictwo „Nortom”, Wrocław 2007 oraz Samoobrona Polaków na kresach południowo-wschodnich II RP w latach 1939-1946, Wydawnictwo „Nortom”, Wrocław 2008; A. Korman, Stosunek UPA do Polaków na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej, Wydawnictwo „Nortom”, Wrocław 2002; J., Józwiakowski, Armia Krajowa na Zamojszczyźnie , t. I i II, Norbertinum, wyd. II poprawione, Lublin 2007.

[8] Samoobrona powszechna, praca zbiorowa, Zeszyt Problemy TWO 1997, nr 4; M. Starczewski, Koncepcje walki Armii Krajowej (II), WiW 1992, nr 8.

[9] L. Leśko, Międzynarodowe ograniczenia w prowadzeniu konfliktów zbrojnych, PWN, Warszawa 1990, s. 42; E. Muszyński, Rozpoczęcie i wypowiedzenie wojny w prawie państwowym i prawie narodów, Warszawa 1926.

[10] Przyjęto także konwencję o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych, która została ponownie zaakceptowana w 1907 r. na drugiej konferencji pokojowej.

[11] Konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych (I konwencja haska), Haga, 18 października 1907 r. (DzU z 1930 r., nr 9, poz. 64).

[12] Konwencja w sprawie ograniczenia użycia siły w celu ściągania długów zawarowanych

umową, Haga, 18 października 1907, (II konwencja haska), w: Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów, opracował L. Gelberg, Warszawa 1958, t. I, s. 252-253.

[13] Konwencja dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich, (III konwencja haska), Haga, 17 października 1907 r. (DzU z 1927 r., nr 21, poz. 159).

[14] Po raz pierwszy zdecydowane potępienie wojny miało miejsce w Rosji, w czasie rewolucji październikowej, w dekrecie o pokoju z 8 listopada 1917 r., który głosił: *Prowadzenie tej wojny* (I wojny

światowej - przypis M. G.)

o to, jak podzielić między silne i bogate narody słabe narodowości Rząd uważa za największą zbrodnię wobec ludzkości

, w: Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów, opracował L. Gelberg, Warszawa 1958, t. II, s. 1-3. Był to wewnętrzny dekret władzy radzieckiej i nie miał rangi aktu prawa międzynarodowego. Na podstawie doświadczeń historycznych należy stwierdzić, że był to akt czysto propagandowy. Był on jednak zdecydowanie korzystny dla powstającego państwa polskiego, jak również i z tego powodu, że po raz pierwszy w oficjalnym dokumencie rządowym poddano tak druzgoczącej krytyce samo prowadzenie wojny. W dokumencie tym jest także mowa, że prowadzona I wojna światowa jest wojną agresywną i napiętnowano ją jako zbrodnię międzynarodową. Myśl ta była sprzeczna z powszechnie panującą zasadą iż

wojna jest kontynuacją polityki środkami przemocy

i wynika z prawa suwerennego państwa.

[15] Pakt Ligi Narodów, Paryż, 28 czerwca 1919 r. (DzU z 1920 r., nr 35, poz. 200). Pakt Ligi Narodów w art. 12 dopuszcza możliwość wojny . Wymieniony artykuł stanowi: *Wszyscy członkowie Ligi zgadzają, że gdyby między nimi powstał spór mogący spowodować zerwanie stosunków, skierują go już na drogę postępowania rozjemczego lub sądowego, już to do rozpatrzenia Rady. Zgadzają się również, że w żadnym przypadku nie powinni uciekać się do wojny przed upływem trzech miesięcy od decyzji rozjemczej lub sądowej albo sprawozdania Rady.*

[16] W., Czapliński, A. Wyrozumska, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 686.

[17] W. Morawiecki, Środki zwalczania wojny. Prawa i zwyczaje wojenne. Zakończenie i

likwidacja skutków wojny, Warszawa 1957, s. 27.

[18] T. Leśko, op. cit., s. 45.

[19] Akt Generalny w sprawie pokojowego załatwiania sporów międzynarodowych zawarty w Genewie 26 września 1928 r., w: Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego, opracowali K. Kocot i K. Wolfke, PWN, Wrocław-Warszawa 1978, s. 309-320.

[20] Traktat przeciwojenny, Paryż, 27 sierpnia 1928 r. (DzU z 1929r., nr 63, poz. 489). Do wybuchu II wojny światowej pakt ten został przyjęty przez 63 państwa i nabrał powszechnej mocy obowiązującej zgodnie z art. 3. Ówczesna społeczność międzynarodowa liczyła mniej więcej tyle samo państw. Pakt Brianda-Kellogga obok Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego stanowił jedną z podstaw prawnych umożliwiających sądenie zbrodniarzy wojennych przez Międzynarodowe Trybunały Wojskowe w Norymberdze i Tokio za zbrodnie przeciw pokojowi.

[21] L. Ehrlich, Prawo narodów, Kraków 1947, s. 386.

[22] T. Leśko, op. cit., s. 45-46.

[23] W Londynie w dniach 3 - 5 lipca 1933r. podpisano trzy jednobrzmiące konwencje definiujące pojęcie napastnika (DzU z 1933 r., nr 93, poz. 712).

[24] Por. T. Leśko, op. cit., s. 47.

[25] Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 26 czerwca 1945 r. (DzU z 1947r., nr 23, poz. 90 z póź. zm.).

[26] Leksykon pokoju pod red. J. Kukułki, KAW, Warszawa 1987, s. 62.

[27] Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych podpisana w Nowym Jorku 24 października 1970 r., (nr 2625/XXV), w : Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów, opracowanie S. Bieleń, WDiNP UW Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1996, s. 59-64.

[28] Deklaracja opowiada się także przeciwko okupacji jakiegokolwiek terytorium nabytego w drodze groźby lub użycia siły.

[29] Deklaracja zasad prawa międzynarodowego z 1970r., w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 59-60.

[30] Zbiór Dokumentów, PISM, Warszawa 1960, nr 11 -12, s. 1892 - 1897.

[31] Akt Końcowy KBWE podpisany 1 sierpnia 1975 r. w Helsinkach, w: Od Helsinek do Madrytu. Dokumenty KBWE, wybór i opracowanie Z. Lachowski, A. Rotfeld, PISM, Wydawnictwo Spółdzielcze, Warszawa 1983, s. 110-121.

[32] Tamże, s. 116.

[33] Por. J. Symonides, Deklaracja zasad stosunków międzynarodowych KBWE, SM 1975, nr 10, s. 25. Także: R. Bierzanek, Bezpieczeństwo europejskie a system bezpieczeństwa ONZ, PiP 1976, nr 1-2; A. D. Rotfeld, Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Zagadnienia prawne, PiP 1976, nr 1-2; A. D. Rotfeld, Kontynuacja bez instytucjonalizacji. Formy współpracy europejskiej po KBWE, SM 1975, nr 10; A. Klafkowski, Akt Końcowy KBWE- podstawy interpretacji prawnej, SM 1976, nr 7-8.

[34] Paryska Karta Nowej Europy przyjęta w Paryżu 21 listopada 1990r. przez uczestników

Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 264-271. Także: Deklaracja Szczytu Helsińskiego KBWE z 10 lipca 1992 r. oraz Deklaracja Szczytu Budapeszteńskiego z 6 grudnia 1994 r., s. 272-290.

[35] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona w Paryżu 10 grudnia 1948r., w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 145-149.

[36] Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 167, załącznik). Prawo to zostało potwierdzone także w art. 1 ust. 4 Protokołu Dodatkowego I z 1977r. do KG z 1949 r. (DzU z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik). Głębokie treści humanizmu i poszanowania praw człowieka znajdziemy także w: Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284 i 285); Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych uchwalonym w Nowym Jorku 16 grudnia 1966 r. (DzU z 1977 r., nr 38, poz. 169, załącznik), Europejskiej Karcie Społecznej uchwalonej w Turynie 18 października 1961r. , w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 206 – 220.

[37] Deklaracja szczytu budapeszteńskiego z 6 grudnia 1994 r. Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa, w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 285-290.

[38] Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego NZ nr 3314 /XXIX w sprawie definicji agresji, Nowy Jork, 14 grudnia 1974 r. Rezolucja została uchwalona jednomyślnie w drodze tzw. consensusu, w: Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów M. Flemming, Uzupełnienie i redakcja M. Gąska, E. Mikos-Skuza, AON, Warszawa 2003, s. 90-92.

[39] Wł. Czaplński, op. cit., s. 51.

[40] J. Łaptos, Pakt Brianda-Kellogga, Kraków 1988, s. 157

[41] Zob. J. Symonides, op. cit., s. 708.

[42] W Deklaracji Szczytu Budapeszteńskiego KBWE z 6 grudnia 1994 r. czytamy: Kontynuując normotwórczą działalność KBWE, ustanowiliśmy “Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa”, który ustala między innymi zasady określające rolę sił zbrojnych w demokratycznych społeczeństwach”, w: Prawo w stosunkach międzynarodowych...,s. 279 i 285-290.

[43] O działaniach wojsk obrony terytorialnej: R. Jakubczak, Działania nieregularne w operacjach na obszarze kraju, AON, Warszawa 1995; Obrona Terytorialna Rzeczypospolitej Polskiej, praca zbiorowa, ZP TWO 1996, nr 3; System Obrony Terytorialnej III Rzeczypospolitej Polskiej, praca zbiorowa, ZN AON 1998, nr 1 (numer specjalny); R. Jakubczak, J. Marczak, Obrona terytorialna Polski na progu XXI w., Bellona, Warszawa 1998.

[44] Wł. Czapliński, op. cit., s. 58.

[45] Koncepcja strategiczna Sojuszu uzgodniona przez szefów państw i rządów, uczestniczących w spotkaniu Rady Północnoatlantyckiej w Rzymie 7-8 listopada 1991r., w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 239-250.

[46] Wł. Czapliński, op. cit., s. 59.

[47] Deklaracja szczytu budapeszteńskiego KBWE z 6 grudnia 1994 r., w: Prawo w stosunkach międzynarodowych..., s. 280.

[48] Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej, Warszawa, 14 maja 1955 r. (DzU z 1955 r., nr 30, poz. 182).

[49] 26 kwietnia 1985 r. w Warszawie podpisano Protokół o przedłużeniu okresu

obowiązywania Układu o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej na okres następnych dwudziestu lat. Jednak sześć lat później 25 lutego 1991 r. w Budapeszcie podpisano Protokół o uchyleniu porozumień wojskowych zawartych w ramach Układu Warszawskiego oraz o rozwiązaniu jego organów i struktur wojskowych z dniem 31 marca 1991 r., w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych...*, s. 224 - 226.

[50] Uchwała Komitetu Obrony Kraju z dnia 21 lutego 1990 r. w sprawie doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (MP z 1990 r., nr 9, poz. 66).

[51] Układ między Rzeczpospolitą Polską a Czeską i Słowacką Republiką Federacyjną o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy, Kraków, 6 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 59, poz. 296 i 297)

[52] J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski Odrodzonej*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 7.

[53] Układ między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią o przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Bukareszcie dnia 25 stycznia 1993 r. (DzU z 1994 r., nr 29, poz. 106 i 107).

[54] Traktat o przyjaźni i solidarności między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Francuską, Paryż, 9 kwietnia 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 81, poz. 415 i 416), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, Bonn, 17 czerwca 1991 r., w: *Zbiór Dokumentów*, PISM 1992, nr 2, s. 30-53; Układ między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Węgierską o przyjacielskiej i dobrosąsiedzkiej współpracy, Kraków, 6 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 59, poz. 298 i 299), Traktat o przyjaźni i współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Włoską, Warszawa, 11 października 1991 r. (DzU z 1992 r., nr 52, poz. 226 i 227), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, Warszawa, 18 maja 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 125, poz. 573 i 574), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, Moskwa, 22 maja 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 61, poz. 291 i 292), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, Warszawa, 23 czerwca 1992 r. (DzU z 1993 r., nr 118, poz. 527 i 528), Układ między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Bułgarii o przyjaznych stosunkach i współpracy, Warszawa, 25 lutego 1993 r. (DzU z 1993 r., nr 118, poz. 529 i 530), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o przyjaźni i współpracy, Ryga, 1 lipca 1992 r.

(DzU z 1993 r., nr 114, poz. 502 i 503), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, Wilno, 26 kwietnia 1994 r. (DzU z 1995 r., nr 15, poz. 71 i 72), Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Mołdawia o przyjaźni i współpracy, Warszawa, 15 listopada 1994 r. (DzU z 1996 r., nr 76, poz. 363 i 364).

[55] W. Czaplński, A. Wyrozumski, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1999, s. 487.

[56] Układ w sprawie gospodarczej, społecznej i kulturalnej współpracy oraz kolektywnej obrony, podpisany w Brukseli 17 marca 1948 r. i zmieniony na mocy protokołu modyfikującego i uzupełniającego układ brukselski z 23 października 1955 r., w: L. Łukaszuk, A. Skowroński, Europejskie prawo pokoju i bezpieczeństwa. Materiały i komentarze, AON, Warszawa 2000, s. 218-221. Por także R. Zięba, Europejska tożsamość bezpieczeństwa i obrony, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 215 – 219.

[57] Traktat Północnoatlantycki, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r., (DzU z 2000, nr 87, poz. 970). Zob. także L. Łukaszuk, A. Skowroński, Europejskie prawo pokoju i bezpieczeństwa..., s. 178-18.

[58] Traktat Północnoatlantycki, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r., (DzU z 2000, nr 87, poz. 970). Por. także B. Balcerowicz, Sojusz a obrona narodowa, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 158 – 159; R. Kupiecki, NATO u progu XXI wieku, Wydawnictwo ASKON, Warszawa 2000 oraz tegoż autora Siła i solidarność. Strategia NATO 1949-1989, PISM, Warszawa 2009.

[59] Koncepcja strategiczna Sojuszu zatwierdzona przez szefów państw i rządów, biorących udział w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej, Waszyngton, 23-34 kwietnia 1999 r., w: Stosunki międzynarodowe 1989-2000. Wybór tekstów źródłowych i materiałów. Wybór, redakcja i opracowanie, Z. Leszczyński, A. Koseski, Pułtusk 2001, s. 451-547. Zob. także R. Kupiecki, NATO, u progu XXI wieku....

[60] W dniu 29 marca 2004 r. w Waszyngtonie odbyła się największa w historii NATO

uroczystość przyjęcia nowych członków: Bułgarii, Estonii, Litwy, Łotwy, Rumunii, Słowacji i Słowenii. 1 kwietnia 2009 roku do NATO przyjęto Albanie i Chorwację. Kandydatem do członkostwa jest Macedonia.

[61] Szerzej R. Zięba, Europejska tożsamość bezpieczeństwa i obrony. Koncepcja- struktura-funkcjonowanie, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000; J. Starzyk, Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Unii Europejskiej, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2001.

[62] Dokumenty europejskie w opracowaniu A. Przyborowskiej-Klimczak i W. Skrzydło-Tefelskiej, Wydawnictwo „Mopol”, Lublin 1996, s. 303. L. Łukaszuk, A. Skowroński, Europejskie prawo pokoju i bezpieczeństwa. Materiały i komentarze, AON, Warszawa 2000, s. 222-225.

[63] Traktat z Maastricht wszedł w życie 1 listopada 1993 r. Traktat uznał Unię Zachodnioeuropejską za zbrojne ramię UE. Fakt ten zinstytucjonalizował już istniejący stan faktyczny. Jego tytuł V ustanowił wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, której najważniejszymi celami określił: ochronę wspólnych wartości i podstawowych interesów, niezawisłości i integralności Unii zgodnie z zasadami Karty NZ, umacnianie bezpieczeństwa Unii we wszelkich formach, utrzymanie pokoju i umacnianie bezpieczeństwa międzynarodowego zgodnie z Kartą NZ oraz Aktem Końcowym KBWE i celami Paryskiej Karty nowej Europy, popieranie współpracy międzynarodowej, rozwijanie oraz umacnianie demokracji, poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności oraz umacnianie zasad państwa prawnego. Zob. Traktat o Unii Europejskiej. Komentarz, red. K. Lankosz, C.H. Beck, Warszawa 2003.

[64] Traktat amsterdamski wszedł w życie 1 maja 1999 r. Traktat w II filarze wprowadził m.in. następujące zmiany: nadanie UE możliwości zlecenia Unii Zachodnioeuropejskiej misji różnego typu: od zadań humanitarnych i ratowniczych po działania zbrojne, wprowadzenie wspólnych strategii jako instrumentu WPZiB, nadanie Radzie Europejskiej kompetencji decydowania o zasadach i ogólnych wytycznych w sprawach wspólnej obronności, ustanowienie wysokiego przedstawiciela do spraw wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa i połączenie go z funkcją Sekretarza Generalnego Rady, nadanie Radzie Europejskiej kompetencji ustalania wspólnych strategii, ustanowienie Komórki Planowania i Wczesnego Ostrzegania. Por. R. Zięba, Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 15-24.

[65] Traktat wszedł w życie 1 lutego 2003 r. Wprowadził wiele niewielkich zmian, m.in.: usunięto przepis o tym, że UZE stanowi integralną część rozwojową UE i służy wykonywaniu jej decyzji dotyczących działań wojskowych, wysoki przedstawiciel uzyskał kompetencje w ramach wzmocnionej współpracy w zakresie WPZiB, Radzie Europejskiej nadano możliwość upoważnienia Komitetu Politycznego i Polityki Bezpieczeństwa do decydowania w sprawach kontroli politycznej i kierownictwa w zmiernających do zwalczania kryzysu operacjach ustalonych przez Radę. Zob. Traktat o Unii Europejskiej. Komentarz, red. K. Lankosz, C.H. Beck, Warszawa 2003.

[66] Zob. Prawo Unii Europejskiej. Wybór dokumentów, Park-Prawo, Warszawa –Bielsko-Biała 2010

[67] Art. 42, ust. 2 Traktatu o UE: Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony obejmuje stopniowe określanie wspólnej polityki obronnej Unii. Doprowadzi ona do stworzenia wspólnej obrony, jeżeli Rada Europejska, stanowiąc jednomyślnie, tak zadecyduje. W takim przypadku Rada Europejska zaleca Państwom Członkowskim przyjęcie stosownej decyzji zgodnie z ich odpowiednimi wymogami konstytucyjnymi (...).

[68] NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO, 17 May 2010.

[69] Wymienia się tutaj takie działania jak: dopasowanie potencjału militarnego do współczesnych zagrożeń, (system obrony przeciwrakietowej, siły atomowe NATO, broń masowej zagłady, przygotowanie NATO do zwalczania terroryzmu, przygotowanie się do odparcia cyberataków), rolę NATO w sferze bezpieczeństwa energetycznego, kontrolę zbrojeń i rozbrojenie, działania prowadzące do ograniczenia produkcji i handlu tzw. małym sprzętem wojskowym, proces planowania obrony NATO.

[70] Zob. także A. Ogrodowska, Dorobek prawny NATO, w: Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu, red. naukowa K. Żukrowska, Wydawnictwo IUSatTAX, Warszawa 2011, s. 145-151.